

(báňští) Úředníci

Idealizovat si jakéhokoli úředníka v jakékoliv době by bylo pouhou iluzí. Vždy se jedná o standardní lidi, standardních vlastností. Čestné i pracovitě, zlotřilé i líné. Proč celkový dojem utváří zejména druhá kategorie, je nabíledni.

První báňští úředníci spatřili světlo světa s vydáním prvních horních zákonů. Kutnohorský řád Václava II. vdechl v roce 1300 život královskému urbureři, hornímu soudci, přísežným, směnmistrům a urburnímu písaři (urbura = královský důchod ze stříbrných dolů). S postupujícím časem se úředníci utěšeně množili (yardajn, mincmistr, nejvyšší mincmistr...), až v konfrontačním ovzduší mezi jáchymovskými Šliky a Ferdinandem I. byli dokonce tuplováni. Jeden pro jistotu hlídal druhého. Přesto nikdy nikdo nikoho neuhlídal. Tyto, i v pozdější době velmi obvyklé duplikáty jedné funkce, měly obvykle za následek, že místo jednoho odpovědného úředníka existovali dva, kteří si mohli odpovědnost přehazovat jeden na druhého, až nakonec odpovědným nezůstal nikdo, i když byli současně placeni oba dva (a velmi dobře).

Odjakživa (dodnes) univerzálním prostředkem, snad proti všem nesnázím, bylo neustálé jmenování nových a nových početných komisí, které měly oříšek svízelných problémů rozlousknout. Na komisionální řízení, zprávy, žádosti či závěry ale bylo vždycky dost času. Nakonec byla stejně provedena nepatrná část z toho, o čem bylo rozhodnuto. Králové opakovaně vydávali pro doly zvláštní instrukce, kterých nebylo nikdy dbáno, takže podvody byly vesele páčány nadále, stejně jako kdykoli předtím.

Staletá historie dolování v Kutné Hoře, Jáchymově a většině dalších dolů ve vsí nahotě ukázala, proč provázel dolování věčný nepořádek. Komisaři, našli-li se mezi nimi skuteční odborníci, poukázali na zjištěné chyby, pokárali ničemy a vypracovali koncepci řešení. Královská komora ji podle úrovně svých vědomostí zhodnotila a vydala příslušné pokyny horním soudcům k prosazení. Vlastní provádění ale spadlo na bedra místních horních úředníků, kteří k tomu obvykle neměli ani nezbytné znalosti, ani dobrou vůli.

Mezi časté nešvary patřily podvody při výkupu rud i ta okolnost, že při přepalování stříbra jeho část nenávratně „zmizela“. Úřední účetnictví nepokrytě ignorovalo, že je třeba dbát na řádné vedení a uschování účtů, běžné bylo i úředníky nekompromisní vyžadování „dárků“. Úředníků bylo mnohdy víc než horníků a navíc špatně plnili své povinnosti. Byrokrati stáli královskou pokladnu nemalé peníze, ale jakmile vznikl např. na Jáchymovsku nějaký spor, byly za značných nákladů povolávání horní odborníci saského kurfiřta, aby o něm rozhodli. Kurfiřt ze Saska přitom nikdy nikoho z Čech k řešení místních rozepří nepovolal.

Zlořádem nejvyššího stupně bylo vlastnictví důlních podílů horními úředníky (a jejich rodinnými příslušníky včetně nezletilých potomků), které si sami „nadělovali“ těmi nejpodlejšími způsoby, v první řadě z titulu úřední „pravomoci“. Např. svévole a zistnost jáchymovských přísežných, směnmistrů a vedoucích dolů vedla k tomu, že bezdůvodně vypisovali na doly vysoké poplatky (cupusy). Tím odrazovali cizí těžaře a doly jimi opuštěné okamžitě sami převzali a dali zapsat na své ženy a děti. Vládní pokusy vykořenit tento zlozvyk, který ohrožoval samu podstatu hornictví, narážely na odhodlání horních úředníků raději opustit své úřední posty, než se zbavit důlních podílů. Nesmyslná argumentace, že by to byla ztráta pro doly, kdyby ti, kteří mají „nejlepší“ znalosti o dolování odešli a na jejich místa přišli noví nezkušení lidé dolování neznalí, po dlouhou dobu slavila úspěch. Když konečně bylo zakázáno, aby horní úředníci sami mohli žádat o horní propůjčky, zneužívání služebního postavení přesto pokračovalo nerušeně dál. Jenom výjimečně byl totiž provinilý úředník potrestán.

Dalším úředním fíglem byly hrátky s uvalováním důlní lhůty. V roce 1562 bylo v jáchymovském revíru pracováno na 1 320 dolech se státními příspěvky, přičemž hormistrem jich bylo vzato 577 do důlní lhůty, neboť hormistrovi byl placen 1 groš z každého dolu, kterému byla tato důlní lhůta udělena. Král zuřil, že to nesmí být dovoleno a doly mají být opět propůjčovány podle platných zákonů, a vyhlásil, že pro osvěžení paměti důlní administrativy je nutné v každém čtvrtletí znovu a znovu zveřejňovat Jáchymovský horní řád. Chyba ale nebyla v tom, že by ho úředníci či těžaři neznali. Jednoduše ho nedodržovali, protože nezákonně bylo možné vydělat více. Tresty totiž následovaly jenom zřídkakdy a když už, tak obvykle pozdě.

Podfuky se děly i při vlastním mincování, takže královský příkaz směrem do Kutnohorské mincovny „prozatím razit pouze pražské groše“, u kterých byly možné jen menší podvody (než u masivních tolarů), zřejmě mnohé popudil. Že toto opatření nebylo bezdůvodné, ukázal čas. O několik let později byli kutnohorští mincovní úředníci obviněni ze spekulací při ražbě tolarových mincí, protože je dávali do oběhu za 76 a více krejcarů, ačkoliv jejich hodnota byla rozhodnutím zemského sněmu stanovena na 73 krejcarů, a tento rozdíl v zisku nebyl v účtech vůbec uveden. Tu a tam se našel i mincmistr, který neuměl číst ani psát, takže na tyto úkony si musel někoho najímat, mnozí hofmistři zase během celé své služební kariéry nikdy nesfárali do dolů, které měli na starosti. Šidila se závaží, výkazy jáchymovských mincovních úředníků byly sestavovány tak nejasně, že z nich nebylo možné zjistit, kolik je v hotovosti v pokladně a co bylo započteno jako pohledávky.

Určitý díl viny nesli i sami panovníci. Úředníkům, kteří jim tak špatně sloužili, se snažili snižovat odměny, místo aby je exemplárně potrestali. Jestliže špatně placený úředník nemohl čestně vyžít ze svého platu, mnohdy vykonával dokonce dvě služební činnosti, takže neměl žádný volný čas, pak lze sotva očekávat jeho loajálnost. Jak mohl dodržovat své povinnosti, byl-li např. nutný jeho každodenní dozor kdesi, nikdo neřešil.

Darebáci se uplatňovali i ve sféře hutnictví. Během druhé poloviny 16. století rozkvetla v Německu alchymie, která zákonitě pronikla také do Čech. Její adepti se snažili tajuplně zastříit to, co pochytili z chemie, aby udrželi živou víru v to, co sami neznali, a mohli se tak snadno obohatit. Proslulé byly podvody Sebastiana Essena, který prováděl v Kutné Hoře tavení stříbrné rudy s jakýmsi louhem. Louh, který šířil nesnesitelný zápach, měl zřejmě jediný účel – vypudit nežádoucí svědky jeho podvodů. Jeho sliby, že zvýší výtěžky stříbra, se nikdy nenaplnily, přesto si zřejmě získal důvěru i samotného krále. I když Sebastian Essen nedokázal to, co sliboval, nelze ho kupodivu zcela pranýřovat. Jeho klamné taškařice vyústily v technologický pochod, který umožnil výrobu vitriolu (dýmavé kyseliny sírové), skalic a kameence. Jeho postupy se začaly uplatňovat v severních (Gendorf) a západních (Lobkovic) Čechách. Bezděky tak položil základy budoucímu českému chemickému průmyslu.

Úřední binec musel být značný, protože např. hofmistr Kozel roku 1590 v dopise Jeho Veličenstvu poníženě prosil o zproštění ze svého místa, protože nikdy na žádném hospodářství, kde kdy sloužil od svého mládí, neviděl takový nepořádek, jako v hospodaření na dolech v Kutné Hoře. Raději by vykonával jakoukoliv, třeba bezvýznamnou službu, než aby déle přihlížel kramaření. Pletichy úředníků nejednou vyústily až k povstání nespokojených horníků a těžařů (např. v Kutné Hoře či Jáchymově).

Od poloviny 16. století začal nelogicky sílit tlak Dvorské komory na to, aby panovníkovy příjmy byly zvýšeny přímými platbami z dolů. Z hrubého výtěžku dolů, bez rozdílu zda z výnosných či vyžadujících podporu, měl být pravidelně odváděn desátek. Tento požadavek v každém případě znemožňoval dobývání chudých rud, což v konečném důsledku vedlo k uzavírání dolů. Nepřímý efekt dolování se začal vytrácet. Množily se podvody nejen při výkupu rud, tisíce chudých nebyly schopny platit daně, upadala řemesla i obchod, města se vylidňovala. Zato státní aparát utěšeně bytněl.

Velké tahanice nastávaly i kolem využití dřeva. Preferované jáchymovské stříbrné doly měly neustálý strach, aby pro jejich potřeby bylo „na věky“ zabezpečeno jeho dostatečné množství, přestože jejich produkce stříbra neustále klesala. Jáchymovští úředníci bombardovali Dvorskou komoru stížnostmi na velkou spotřebu dřeva v dolech cínových, železných i jiných, vadily jim výroby vitriolu a kamence či sklářské hutě. Na podkladě nekvalifikovaných závěrů státních úředníků vydávali králové mandáty zakazující novou výstavbu nestříbrných provozů, na produkci cínu bylo uvaleno clo. Jak nesmyslně musel působit příkaz, že železné hutě mají místo zdravého používat ztrouchnivělé dřevo, si jistě každý dokáže představit. Zřejmě nejobludnější pošetilostí bylo uzavření sklářské huti v Kraslicích, po níž byly plošně uzavřeny i další krušnohorské sklárny. Úředníky zřejmě ani ve snu nenapadlo, že výroba skla jednou přinese do země více peněz, než vynášejí stříbrné doly.

Jáchymovští horní úředníci byli nepřátelsky zaměřeni zvláště proti cínovým dolům v jejich bezprostředním okolí, které se po polovině 16. století rychle rozmáhaly. Podle jejich verze byla jednou z příčin úpadku jáchymovských dolů ta okolnost, že horníci utíkají ze stříbrných dolů a přecházejí na lépe placená místa v dolech na cín. Kronikář, který to zaznamenal, lakonicky poznamenal, že jáchymovští úředníci tehdy ještě asi nevlastnili žádné cínové doly.

Kšeftaření probíhalo i kolem nákupu olova, bez kterého se žádné stříbrné doly neobešly. Jáchymov nakupoval olovo z německého Gosslaru, údajně proto, že bylo levnější než z nedalekého Oloví. Možná, že na papíře bylo vskutku levnější. Ale započítaly by se náklady dopravců, náklady za skladné při špatném počasí a úroky v případech, kdy nebylo možné ihned zaplatit velké objednávky, pak se přirozeně místo zisku objevila na královském účtu ztráta. Kdo z toho profitoval, je nabíledni. Zarážející je, že ani král dlouho nenašel odvahu nařídít povinný odběr olova z Oloví, údajně proto, že nechtěl dělat na těžaře nátlak, i když se jeho vlastní horníci kvůli hromadění nevykoupených rud dostávali do finančních problémů. Zájmy jeho oddaných poddaných v zemském sněmu opět slavily úspěch.

Od zavedení jáchymovského horního řádu do praxe po mnoho desítek let zazníval povyk kolem potřeby nového horního řádu pro všechny doly království bez rozdílu. Slovo řád, ať se týkalo dolů nebo čehokoliv jiného, nebylo tehdy (jenom?), jak se zdá, příliš oblíbeno. Idea Ferdinanda I. narazila už v počátku zejména na nechuť kutnohorských a jílovských, kteří se odvolávali na svoje stará privilegia. Jáchymovský řád přejímaly doly v cizině, zato domácí ho odmítaly. Neuspěli ani Maxmilián s Rudolfem, snad proto, že se ve vši nahotě ukázaly už i nedostatky jáchymovského horního řádu. Např. vedení procesů podle jáchymovského horního řádu bylo tak rozvláčné, že často došlo k vynesení rozsudku až tehdy, kdy už nebyl objekt sporu k dispozici. Připomíná-li to snad i dnešní poměry, máme být na co pyšní. Tradice je tradice.

V jáchymovské reformě z roku 1547 byli havíři podřízeni v první instanci, pravděpodobně pouze z policejního hlediska, městskému soudu. I proti tomu se zpěchovali, páchali výtržností, které se zvrhávaly až ve vraždy na veřejné ulici, a magistrát, neoplývající odvahou, je nechával nepotrestané. Proto vzápětí vydalo Jeho Veličenstvo Ferdinand I. přísné nařízení magistrátu, že tyto zločiny musí tvrdě podle zákona potrestat. U toho taky zůstalo!

V 80. letech 16. století dosáhly jáchymovské nepořádky zenitu možného. Znechucení zahraniční těžaři začali důlní díla houfně opouštět, dolování začalo rychle upadat. Jáchymovskou tajenku měl vyluštit nejvyšší hormistr Českého království, Lazarus Ercker. Po jeho dobrozdání nastal, mluvou dneška, všeobecný konsensus. Mělo by se dodat, rovněž v dnešním stylu, napříč zainteresovanými stranami. Najednou nikdo neodmítal potřebu nového horního řádu. Vůle by tedy byla, ale u toho opět taky zůstalo. Po vystřízlivění došlo zřejmě k prozření, že pořádek se nezavede jen jeho vytištěním. To paradoxně přesvědčivě dokazoval právě Jáchymov, který už zažil tři horní řády a právě tolik reforem.

I během 90. let nadále zůstalo v Jáchymově vše při starém. Nejednu komisi vystřídala další, psaly se protokoly, přílohy, doporučení. Jakmile komise odjely, tak jako obvykle nikdo na nic nedbal. V roce 1596 se král dovídá, že „... v důsledku rozepří mezi báňským hejtmánstvím a městem a v důsledku špatného hospodaření městské správy vznikly velké nepořádky, dluhy a zmatky, čímž utrpěly také kostely a školy, takže bylo vychovááno málo schopných lidí k užítku Jeho Veličenstva; plíživě se rozšířila lstivost, ziskuchtivost, nevěrnost a jiné neřesti - domácí je utlačován, zahraniční těžář odstrašován a boží požehnání se odvrací, podpory nepomohou a zkáza nastane v krátké době.“ O sedm let později: „... stále svévolné a daremné hádky, nenávisť a závist se mezi úředníky z pouhé zatrpklosti a jedovatého štvání tak zakořenily, že domácí a cizí jsou odrazováni od dolování a doly skončí úpadkem.“ Odezvou byl vždy královský příkaz, že úředníci mají postupovat podle daných instrukcí.

Kamsi se vytratilo, že by to mělo být zcela samozřejmé, kamsi se vytratilo, že by ti, kteří se podle toho nechovali, zasluhovali potrestání.